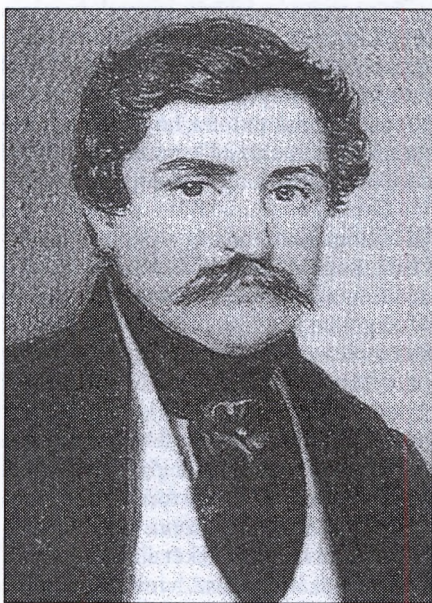

Egyetemes üzenet

Deák Ferenc büntetőjogi rendelete 1848-ban

Deák Ferenc, az első felelős minisztérium igazságügy-minisztere kénytelen volt szembenézni azokkal a követelményekkel, melyek az áprilisi alkotmány provizórikus és deklaratív törvényeiből fakadtak, s melyek az intenzív szakmai törvényalkotó munka, a kodifikáció szükségességét fogalmazták meg. Ezek egyike volt a büntetőjogi kodifikáció előkészítése, melyet az utóbb az országgyűlés külön feladatává tett. Nem véletlenül. Deák a reformkorban, elméletben és gyakorlatban egyaránt sokat foglalkozott a büntetőjog különféle kérdéseivel.

1824-ben lépett hivatalba, mint tiszteletbeli tiszti alügyész. Ettől fogva két fő területen tevékenykedett: az *adózők* és *árvák* ügyeinek képviselését látta el, valamint a büntető törvénykezéssel kapcsolatos feladatokat teljesítette¹. A szolgabírák vizsgálati jelentéseinek véleményezése, a vádemeléssel kapcsolatos teendők, a perben a vád képviselője, a replikák, a perbeszédék, a perorvoslatok intézése mind a tiszti ügyész feladatai közé tartoztak. A végrehajtási perszakban pedig az ítéletek végrehajtásában, a büntetés-végrehajtás felügyeletében, rablajstromok készítésében, a tömlöcök megvizsgálásában vett részt. A tiszti ügyész tehát a szabadságvesztés-büntetésnek azt a részét ismerte a legfeneketlenebb mélységig, mely meghatározója a reformkori büntetés-végrehajtásnak: a tömlöcöt. Azt a tömlöcöt, melynek elborzasztó valósága alkalmassá tette arra, hogy a reformkori ellenzéki politikai mozgalmak jelképpül válasszák, s amely képes volt meg-

alapozni a fogházjavító mozgalom szellemi harcát, kiindulópontjául válni az 1843. évi büntetőjogi törvényjavaslat munkálatainak.

1831-ben és 1832-ben országsherte megyei közgyűlések vitatták meg a jövődő országgyűlés tárgyalásaira szánt rendszeres bizottsági javaslatokat. Ezek negyedik fejezete, a törvénykezési tárgy (a jogügyi munkálat) négy tárgyban igényelte a megyék véleményét. A törvénykezési szervezet, a rendes peres eljárás, a polgári törvények mellett az országos bizottság tárgyalásra javasolta az 1795. évi büntető kódex² lerövidített változatát

is „törvénykönyv a bűntettekről és büntetésről” címmel. Ma már bizonyítottnak tekinthető, hogy az észrevételek szövegét Deák Ferenc készítette el.³ Tudjuk ugyan, hogy az operátumokat felülvizsgáló bizottság még tárgyalás alá vette, de ismereteink szerint alapvető változtatást nem hajtott végre az eredeti javaslaton. Joggal feltételezhető tehát, hogy a szöveget olvasván a 28 éves Deák gondolatait ismerhetjük meg. A büntetés-végrehajtással kapcsolatban két kérdést fejtett ki hosszabban: az ártatlanok elítélésének és a nyilvános végrehajtás veszélyeit. Előbbről leszögezi: hogy ugyan „*minden vétek sérelmet ejt a polgári társaság közbátorságán, minden vétek tehát büntetést érdemel*”, de az ártatlanok elítélése, a bírói tévedés lehetősége kimondatja a kodifikátorral a „*szent és kétségtelen alapigazságot... hogy tudniillik ott, ahol a bíróság tökéletes meggyőződésének törvényes alapjához csak legkevesebb kétségek férnek is, a vétek maradjon inkább büntetlenül, mintsem hogy valamely, talán ártatlan polgárnak igazságtalan sérelem okoztassék*”. A büntetés-végrehajtás kérdéskörében a nyilvánosság és a visszatartó erő, illetőleg az elretentés kapcsolatát elemzi. Meggyőződéssel fejti ki, hogy a „köztapasztalás” azt bizonyítja, a nyilvános végrehajtás (főként a kivégzés) inkább kelt szánalmat és együttérzést a szemlélőben, mint gondolatokat a bűn és büntetés szoros egyívé tartozásáról. Ekkor még nem a halálbüntetés ellen lép föl, csupán a nyilvános kivégzést formálná át a tömlöc falai mögé rejtett executióvá.⁴

Az országos deputatio javaslatában szerepelt egy függelék a tömlöcgyűről. A toldalék a rabokkal való bánásmódról kiváltotta Deák Ferenc reflexióit. Javasolta mindenekelőtt a rabok munkáltatását. Bár az intézeten belüli foglalkoztatást helyeselte, de tudomásul véve a finansziális nehézségeket, még azt is inkább elfogadhatónak tartotta, hogy „*a megítélt rabok elegendő vigyázat mellett külső munkára is alkalmaztassanak*”, minthogy „*a rabok henyélve vesztegeljenek*”. A javaslattal egyetértve támogatta a „belső dolgozóházak” létesítését a törvényhatósági tömlöcökben.

Szólt a rabok szükséges elválasztásáról, melyet – elfogadva az országos deputatio koncepcióját – kerületi fenyítő házak felállításával látta megoldhatónak. Érzekelve a „*gonosztévőknek egyre nevelkedő számát*” maga is szükségesnek ítélte az új intézetek építését, azonban – s itt a vármegyei hivatalnok szólalt meg – „*a javallott intézetek megalapítását csak akkor lehet elfogadni, ha a felséges avarium hazánk közjavanak tekintetéből minden felállításhéli költséget elvállal*”. (Nyilvánvalóan tudva, hogy ez nem történhet meg, s hogy a bécsi kormány a törvényhatóságok terhére tervezné a nagy költségigényű intézetek finanszírozását.) A pillanatnyi viszonyok javításának legkézenfekvőbb megoldását szóba hozva, indítványozta, hogy legalább „*a szolgabíró az uradalmi tömlöcöket gyakrabban megtekinteni... tartozzék*”.⁵ A javaslatokban nincsen semmi forradalmi, semmi kirobbanóan korszerű, de áthatja a „*sok régít eltörlni, sok újat alkotni, sokat javítva változtatni*” deáki szelleme. A majdani modern börtönügyi koncepció két alappilléret, az *elkülönítés* és a *munkáltatás* eszméjét már magáévá tette az ifjú jogász, a további gondolatok kibontására még évtizedig várni kellett. Ahogyan azonban a szóban forgó kérdéshez nyúl, bizonyítja a jogtörténész igazát, hogy tudniillik „*egy kiváló felkészültségű, a jogtudományban és joggyakorlatban járatos, kodifikátori képességekkel megáldott szerkesztő*” munkálta ki Zala vármegyének az országos kiküldöttségnek rendszeres munkáira tett észrevételeit.⁶

A harmincöt éves Deák Ferencet Zala vármegye 1839-ben a követi utasítások és a nemzet sérelmei összeszedésére kiküldött választmány tagjává választotta. Deák a bizottság meghatározó vezetője, s így a megye 1839. évi követutasításának fogalmazója s nagy részben értelmi szerzője Deák Ferenc lett.⁷

A követutasítás 36. pontja világos instrukciókat tartalmazott a megyei követek számára, hogy a diétában a büntető rendszer és büntető törvénykönyv kidolgozására hivatott bizottság kiküldését szorgalmazzák. Az irat összefoglalását adta a megyei választmány által fontosnak ítélt teendőknél. Ezzel mintegy vázolta a majdani elaborátum tartalmát. Az 1839. évi zalai követutasítás már Deák Ferenc börtönügyi koncepcióját tükrözte. *„Egyik legsürgetőbb szüksége nemzetünknek a büntető rendszernek és javító-intézeteknek megigazítása. De mielőtt a javító-intézetek az egész országban egyenlő célszerű lábra nem állódnak, mielőtt azok vagy elrendelve nem lesznek, hogy a vétkesnek jobbulását eszközöljék, nem, pedig mint eddig, nagyrészt inkább véteknek és romlottságnak oskolái legyenek, lehetetlen a büntető rendszernek célszerű javíttását eszközölni”*.⁶ A szerző feltételül szükségesnek ítélte a kidolgozandó javaslatoknak megalapozását, főként a megyei rabtáblák tanulmányozására alapozott és az „e tárgyhoz tartozó körülmények” mérlegelését, továbbá a Nyugat-Európában már létező intézetek tapasztalatainak figyelembevételét. Deák lényeglátó racionalizmusának foglalata a követek által javaslatba hozandó feladatok sora: A tervezéshez nem nélkülözhető az építészeti terv a javítóházak és tömlöcök alakjáról, az építés költségeinek számbavétele, a fenntartási költségek kiszámolása. Soron következő feladat a felállítandó kerületi házakban alkalmazandó rezsim (a „követendő elzárási, dolgozási, tartási, oktatási rend”) kimunkálása. Szóba hozta a büntetési rendszer megújítását is. Deák Ferenc ekkor már határozott elképzelésekkel tekintett a börtönügy reformjára. A szövegben világosan visszatükröződött a magyar börtönviszonyok állapotának ismerete. (*„börtöneink sok helyütt olyan állapotban vannak, hogy azoktól az emberiség legszelídebb érzete méltán visszaborzad”*) Racionálisan vetett számot a szerző a tömlöcviszonyok szomorú hatásával: *„gyakran akit az indulás vagy könnyelműség vétekbe kever, de keble fogékony volt még a jóra az erkölcs útján csak megmentett, de szíve nem romlott vala, mint vétkét bánó bűnös került a tömlöczbe s mint kitanult gonosztevő hagyá el azt”* – összegezte a megváltoztatást igénylő körülményeket 1840. évi követjelentésében.⁹

1841-ben, a kodifikációs választmány munkájának kezdetén Deák Ferencnek koncepciózus tervei voltak a börtönrendszerrel és a börtönüggyel kapcsolatban. Deák nézetrendszer vált alapjává a törvénytervezeteket kidolgozó bizottság tevékenységének. Ezért történhetett meg, hogy a börtönügyre vonatkozó irányelveket a kidolgozó választmány¹⁰ egy hét leforgása alatt összeállította. A büntetőjogi plánumok kidolgozása során egyébként a börtönügyi kérdésben alig bontakozott ki vita, ebben volt a legnagyobb egyetértés a kormánypárti és az ellenzéki követek között. A helyzet tarthatatlanságát az a Dessewffy Aurél is belátta, aki a választmányban a konzervatív szárny vezéralakja lett. Kevés dologban állt olyan közel egymáshoz a konzervatív és ellenzéki álláspont, mint a börtönök kérdésében. Egyhangúan fogadta hát el a választmány a küldöttség javaslatát arra nézve, hogy a kerületi börtönök felállítása feltétele a büntetési rendszer megreformálásának, hogy a befogott, de még el nem ítélt foglyok és a büntetésüket töltők elkülönítése mellözhetetlen az új konstrukció kialakításakor. Kisebb polémia zajlott a pennsylvaniai rendszer meghonosítása kérdésében, disputánélkül támogatta a választmány a fiatalkorúak „javító oskoláját”, egyetértett a rabok munkáltatásával, s részbeni díjazásával¹¹.

Az anyagi jogi javaslatok tárgyában lefolytatott diszkusszió eredményeként a választmány a börtönügyi operátum jelentőségét növelve a halálbüntetés, a botbüntetés és a becületbüntetések mellőzéséről határozott. A nagymértékben leszűkített szankciórendszer fő elemévé ez által vált a szabadságvesztés büntetés, s került bele intézményesen az „örökös fogság”.¹² Deák Ferenc e pontig vett részt a börtönügyi elaborátum kimunkálásának folyamatában.

Az alapelvek rögzítése után a választmány alválasztmányokra oszlott, s külön munkálták ki a büntető anyagi, eljárásjogi és börtönügyi elaborátumokat. Deák Ferenc maga a börtönügyi bizottmány munkájában nem vett részt, fontosabbnak ítélve az anyagi jogi vitákat. Igazat kell adnunk Deáknak, hiszen a már kezdetben kirajzolódó egyetértés garantálni látszott a börtönügyi reformmunkálatok sikerét, az anyagi jogi bizottságban azonban, ahol a büntetőjogi felelősség kérdése a nemesi előjogok korlátait feszegette, ahol a törvény előtti egyenlőség érvényesítése komoly argumentációt követelt meg, ahol a megduplázódott büntetőjogi szisztéma egységessé tétele komoly szakmai elvárásokat támasztott, korántsem tűnt ilyen egyszerűnek a helyzet. 1842. január 2-án választották meg a börtönügyi albizottmányt. Június 2-án fejezte be a tárgyalásait és a kidolgozott plánumot november 14-étől tárgyalta a választmány.

Az országgyűlés elé beterjesztett ún. '43-as javaslatok börtönügyi része unikum a magyar jogtörténetben. A '43-as börtönügyi tervezet kidolgozóit sem a korábbi (az 1795-ös vagy 1829-es) törvényjavaslatokra jellemző rendi szemlélet, sem a polgári állam későbbi, a realitásokra, a kiépülő kapitalizmus kihívásaira választ kereső szabályozási kényszere nem kötötte. Az albizottságban nem dolgozott sem ügyvéd, sem bíró, sem pedig egyetemi vagy jogakadémiai tanár:¹³ a többnyire politikusokból és publicistákból álló alválasztmány egy addig lényegében nyom nélküli rendszer alapjait készültek megvetni, nem mentesen illúzióktól, kompromisszummentességtől, tiszta eszméktől és reformakaró lobogástól. Ezért sikerülhetett egy következetes büntetés-végrehajtási terminológiát megalkotni, mely kodifikációs előfeltétele volt egy régi követelésnek: az ítélet előtt állók és megítéltek, a kisebb és nagyobb bűnökért elmarasztaltak elkülönítésének. A tervezet mindvégig tekintettel van az elítélteket és letartóztatottakat védő garanciákra, az elítéltekkel való humánus bánásmódra. Az egész országra érvényes, egyöntetű szabályozást és gyakorlatot javasoltak a liberális politikusok, az egyenlőség és bizonyos keretek között az emberi szabadság védelmével. A liberalizmus korszerű felfogása leginkább a börtönügyi javaslat azon részeiben volt tetten érhető, amelyek a humánus elbánás garanciáit tartalmazták. Ezek a rendelkezések főként az előzetes letartóztatottak elkülönítésében, a befogadás garanciális előírásaiban, a látogatás, a levelezés, művelődés szabályozásában, a nevelésről és oktatásról szóló rendelkezésekben, a lelki gyakorlatok biztosításában értelmezhetők.

Deák Ferenc nem vett részt az országgyűlési tárgyalásokon. *„Deák távolléte előre is eredménytelenségre kárhoztatta a törvényhozást, a most is többségben lévő ellenzéknek nem volt megfelelő vezére...Deák távolléte csakhamar megérezte magát az országgyűlésen, mert megfoghatatlan tapintatlanság mérgezte meg a vitákat s lehetlenné tette a sikert”*¹⁴. – jegyezte föl sajnálkozva Pulszky Ferenc. Az anyagi jogi és a büntető eljárásjogi elaborátumok elbuktak a két tábla viszályán. Ebből szinte logikusan következett a börtönügyi plánum kudarca is. Eljutott ugyan a királyi elhatározásig, de a kormányzat önmagában a börtönügyi törvényt szentesítésre nem ajánlotta¹⁵. Az ezt követő politikai és törvényhozási csatározásokban 1848-ig nem került elő többé a börtönügy kérdése. Az alkotmányos változások előkészítése és a közjogi forradalom levezénylése háttérbe szorította a büntetőjogi kodifikációt.

Deák Ferenc nem tett le a reformról, s Zala vármegye 1847 október 4-én tartott közgyűlésében ismételen szorgalmazta a büntető- és börtönrendszer reformját. *„A börtönrendszer független attól, ki ítéli el a bűnöst, sőt megfordítva, inkább függ attól, hogy milyenek a börtönök s kiktől függenek azok, mert ugyanazon büntetés becsületes fogházban felére sem olyan terhes, mint egészségtelen börtönben, rossz bánás és élelmezés mellett.*

Előbb kell tehát megállapítani a börtönrendszert, mint a büntetést. Pl. tíz év fogság olyan börtönökben, mint itt Zalában voltak hajdanán, iszonyú büntetés volna, midőn ellenkezőleg tiszta börtönben és olyan börtönrendszer mellett, amelyent RR, kívánnak s amelyen Európa minden művelt nemzeténél meg van állapítva, már nem olyan terhes”.¹⁶

1848. április hetedikén megalakult az első magyar felelős kormány. A ministeriumban az igazságügyi tárca birtokosa a rendi országgyűlések meghatározó egyénisége, Deák Ferenc lett. Igaza volt tehát a Pesti Hírlap tudósítójának, amikor a kormányalakítási tárgyalásokkal kapcsolatosan a zalai jogászt mellőzhetőnek nevezte.¹⁷ Bathány Lajos Deák nélkül nem akart kormányt alakítani.¹⁸ A széles körben elismert jogász országgyűlési rutinja, a megyei joggyakorlatban szerzett jogtudása, a megyei bizottsági plánmok, követutasítások, törvénytervezetek véleményezései, diétális választmányi szerepe által garantált kodifikátori tapasztalata, győzhetetlen logikája és jogi műveltsége a polgári minisztérium számára nélkülözhetetlen volt. Deák saját bevallása szerint nem szívesen vett részt a kormányzati munkában. Csupán a becsület és kötelesség kényszerítette a megbízatás elfogadására.¹⁹ Láttá ugyanis, hogy a számára kedves, nyugodt, kodifikátori mentalitásnak folyamatosan ütköznie kell majd a politikai izgatottsággal, a radikális szónoklatokkal és politikai támadásokkal. A jogfolytonosságot hangoztató, „javítva változtató” higgadt jogász, a kompromisszumokért küzdő követ irtózott a forradalmi változásokkal együtt járó hevült politizálástól.

Igazságügyi miniszterként ismét szorosabb kapcsolatba került a börtönügy kérdésével. A felelős ministerium igazságügyi tárcájához nap mint nap érkeztek kérvények, panaszok a raboktól, beadványok ügyvédektől, felterjesztések vármegyei hatóságoktól, városoktól. A rabtabellák a rabok számáról, a büntetés-végrehajtás számadatairól, a szabadságvesztések szokásos időtartamáról, az előzetes letartóztatás és a megítélt rabok büntetés-végrehajtásának arányáról tanúskodtak.²⁰ A miniszter levelezése tükrözi a hatóságok nehézségeinek ismeretét, az 1848:9. tc. értelmében a felszámolt uradalmi hatóságok tömlőceiből a megyei börtönökbe áthelyezendő rabok okozta problémákat, a férőhely hiányát, a felügyelő személyzet alkalmatlanságát. A '43-as büntetőjogi javaslatok csomagijából az áprilisi törvények, a felelős ministerium és a Honvédelmi Bizottmány korszakában keletkezett szabályozások jó néhány töredékintézményt átmentettek (mint a sajtótörvénybe beépülő esküdtszéki eljárást a perjogi elaborátumból, a véstörvény alapját képező államellenes cselekedetek törvényi tényállását az anyagi jogi plánumból), de az ismert okoknál fogva kodifikációra nem került sor. A politikai környezet nem kedvezett a mélyreható szakmai változtatásoknak, s különösképpen nem a kodifikációnak. „A hazának jelen körülményeit pedig, és a hangulatot, amelyben vagyunk, nem tartom alkalmasnak ily törvény megvitatására, melyhez tökéletes higgadság szükséges. Mikor ilyen törvényt alkotnak, indulatnak, félelemnek, aggodalomnak, haragnak távol kell lenni; pedig nem hibázok, ha állítom, hogy a jelen körülmények között erre vonatkozólag nem vagyunk abban a hangulatban.” Az érzelmek síkján folyó, a politizálás, a higgadt meggyőzéstől eltávolodó, indulatoktól fűtött vitastílus, a zajongó hangoskodás akadályozta a szakmai munkát. Deák, a jogi forradalom előkészítője és egyik vezetője a jogfolytonosság képviselője, a törvényesség híve, a szakmai aprólékosággal dolgozó kodifikátor időszerűtlennek tartotta mind radikálisabbá váló légkörben a jog gyökeres átalakítását.

A börtönügyben is csak tűzoltást vállalhatott az igazságügyi minisztérium. Bár annak idején a '43-as javaslatok közül a törvényalkotás csatornáiban a legtovább a börtönügyi plánum jutott, s csupán a királyi resolution bukott el, ebből a tervetből került át a legkevésbé 48-as minisztérium intézkedései közé. A börtönügy a forradalmi átalakulás, majd

a szabadságharc állami erőfeszítései során mellékkérdéssé vált. Azon intézkedések, melyek végül is a büntetés-végrehajtás terrénumában megszülettek, valójában az igazságügyi minisztériumnak a rabokkal kapcsolatos feladatkörével voltak összefüggésben.²¹ Deák Ferenc legtöbbet emlegetett intézkedése, a Pest város közönsége számára kiadott rendelete is egy beadványnak köszönheti megszületését. Kosovics Hermán panaszja nyomán, mely Pest város rabtartására, börtönállapotaira hívta föl a miniszter figyelmét, Deák kiküldte Bónis Sámuel osztályigazgatót egy vizsgálat lefolytatására és az erről készített jelentés elkészítésére.²² A Pest város tömlőceiről szóló jelentés²³ nyomán fogalmazódott meg az igazságügyi miniszternek az a rendelete, mely a megyét felszólította a tömlőcállapotok javítására²⁴

Mint tudjuk, Deák néhány napra rá kibocsátotta rendeletét a városra. A Pest városának szóló rendelet méltó és megőrizendő dokumentuma Deák Ferenc büntetőjogi koncepciójának. A szentesítés nélkül maradt büntetés-végrehajtási eszmék e rendeletben újra felbukkannak. Ugyan csak Pest megyére vonatkozó rendelkezésről szól, a rendelet egyetemes üzenete megelőlegzi a feltételezést, hogy idő birtokában országos intézkedés válhatott volna belőle. Ugyanaz a humánus megközelítés jellemzi, mely a '43-as javaslat börtönügyi szabályozásának volt sajátja.

Realista politikusként és jogásként számot vet a rendelkezés végrehajtásának anyagi következményeivel, de a pénzügyi szempontokat ilyen garanciális és emberbaráti kérdésben nem tekinti mérvadónak. Kijelöli a fogházjavítás csomópontjait, így a totális intézmények felválthatósága helyett a bérlés irányában keresi a megoldást; a férőhelyek olyan növelését javasolja, ha kell bérlet útján, mely lehetővé teszi a rabok osztályozását és elkülönített elhelyezését; a rabtartásban a humánus és egészséges környezetet, a rendszeres egészségügyi ellenőrzést tartja alapvetően szükségesnek. Alábbiakban a miniszteri rendelet szövegét, s az azt megalapozó jelentés szövegét tesszük közzé.

Az igazságügyi minister Bónis Sámuel Osztályigazgató Úrnak²⁵

Pestváros hörtöneinek a' raboskodók egészségére veszélyes állapota iránt Kosovics Hermánnak ide csatolt folyamodásában nyomós panaszok tétetvén - Pest városa rabjai és hörtönei állapotának megvizsgálására önt a tapasztalandókról teendő jelentésének bevárása mellett ezennel kiküldöm értesítvén az eránt a mai nap Pestváros közönségét is.

Budapesten, Május 15-en.' 848.

igazságügyminiszter
Deák Ferencz

Jelentése a' büntető törvénykezési osztály igazgatójának, mint a végre kiküldöttnek a' Pest Városi tömlőczök állapotáról²⁶

Folyó évi Május 15ken kelt 731ik számmal jelzett tisztelettel vissza csatolt rendelete következtében Pest Városa tömlőczei meg vizsgálván következendőkben teszem hivatalos jelentésemet.

A' város Szék házánál találta, földön felül épülő többnyire ollyasak elzárására szolgáló nyolcz 24 öl hosszú és 7 schuh [láb] széles tömlőczöket, melyek közzül négy vas ágyakkal van ellátva négy pedig ágy nélkül használtanak. Ezek a' mennyiben négy egyén befogadására szánták vala bár eléggé szárazak de kicsinsységök miatt a' czélnek meg nem felelnek.

Ugyan az épület alatt lévő hörtönöket, mellyekben részint vizsgálat alatt lévő vádlottak, részint kőbor legények s koldulásért bé fogottak vagynak bé zárva, megvizsgálván

azokat oly sötéteknek, nedveseknek és a' mennyiben előttök egy föld alatti csak csekély szellelő ablakkal ellátott sikátor vezet, nehezen szellőztethetőeknek, s ezeknél fogva egészségteleneknek találtam – hogy erántok addig is, míg a tömlöczök ország szerte jobb karban hozának, ideiglenesen rendelkezni mulhatatlan szükségesnek tartom, mert

1ör. Bár a' föld alatti számos kamrákba sok egyéneket bé lehet zárni, de minthogy azoknak nagy része éppen haszon vehetetlen s így üresen ál vagy raktárnak használtatik, azokban mellyek hőrtönül használ tatnak, 12 és 13an is lévén elzárva a testi és nedves fal kigőzölgése által a levegő meghűződik.

2ör. Mert ezen meg a' feudális rendszer korában is borzasztó föld alatti lyukakban a' meg nem ítéletek elebbeni életök szemügyben tartása nélkül lévén bezárva – nem csak hűnhönczőknek midőn elítéltek, hanem a' csekélyebb vétségűeknek a többször bünt elkövetekkel együvé zárása azt eszközlé, mi szerént az erény útjáról eltántorodott a' helyett, hogy szigorú, de az ilyen szerencsétleneknek erányában is soha szemügy elől nem vesztető tisztességes bánás mellett a' megrögzött gonosztevőkötli elválasztása által hűnét meg bánja 's a' jó útra vissza térjen – leczkét vesz a hűn oskolájában

3or. Mert kik csupán kóborlásért vagy koldulásért vagynak letartóztatva, a' tömlöczök egyforma rosszaságuk miatt nincsenek megkülönböztetve azoktól, kik bünténnyel vagynak vádolva.

4er. Mert ezen föld alatti tömlöczökben még csak fa nyoszolyák sem lévén, a' meg nem ítélteknek e tekintetben rosszabb sorsa van, mint annak, kire már a' hűntett bé bizonyosodván ítélet következéihen lakol.

A' Külső Városban a' Rókus kápolnája mellett levő, 's az elítélt rabok bezárására szolgáló tömlöczöket megvizsgálván – azokat olly setéteknek találtam, hogy fényes délben is kénytelen valék lámpa világánál tenni a vizsgálatot – s a mennyiben a föld alatt építvék 's ki véve a 7k számmal jelelt jókora ablakkal ellátott kamrát, téglával vagynak ki rakva 's ezen kívül még falaikon a Canalis nedve keresztüli szivárog, mellyek egészségtelenek 's le számítva azt, hogy fa nyoszolyákkal ellátvák, éppen olyan czéltalanok, mint a Városházi tömlöczök.

A' tömlöczök mellett levő rabok dolgozó kamráját rendben s csinosnak találtam.

A' tömlöcz kórházat, mi illeti, abban illő rendet, csinosnóságot tapasztalék, a' betegek Düffel orvos Úrnak humánus bánását 's szorgalmát olly hálásan említék, hogy azoknak állapotát, kiknek törvény száhta büntetésöket a' sors még testi betegséggel is tetézi - kellő bánás mellett e csinos betegházban holdogságnak tartom azokéhoz, kik egészséggel áldva ugyan de a nedves tömlöczben ülik hűntetésüket.

Az elítélt rabok ételét, melly nekik csinosan czin edényekben tálalva felhozottot eléggé íztelennek találtam.

A hűntető elzárást illetőleg azt tapasztalám, hogy kivéve azon rabokat, kiknek hűntársaik más törvényhatóságban laknak és a K[irályi]. ügyek igazgatója által bé perlett hamis bankjegy ezüst vagy arany pénz készítőket, a perek meglehetősen gyorsan folynak – azt azonban fájdalommal kell megjegyezmem, hogy mert a letartóztatottak számára külön és tűrhetőbb kamrák nem lévén – a lezárásnál czélszerű rendet követni nem lehet. Még is azoknak, kik együvé záratnak elébbi életük folytán 's az egyesek erkölcsiségét szemügy előtti kellene tartani. – 's ebből kiindulva abban meg kellene számítani, ki kivel záratik össze. Valamint meg kell jegyezmem aztat is, hogy az alsó tömlöczök lakói az összes személyzet csekély száma miatt csupán a bűnhönczők előtti elzárt, s szinte föld alatti sikátorra bocsájatván ki szellőzés végett, egészséges levegőt ekkor sem szívhatnak.

A városi dologházat hár az inkább politikaik számára hűntető intézet és megtekintése szorosán kiküldetésemhez nem tartozott, mind az által mennyiben néha ide is zárathatnak

kisebb bűnhönczök, szinte megtekintém, s örömmel nyilvánítom, hogy ezek csinosak és célszerűen rendezettek.

Kelt Budán 21k May. 848k évben

Bónis Sámuel
a büntető törvénykezési] oszt[ály] igazgatója

Az Igazságügy Ministere Pest városa közönségének²⁷

A' Pest városi börtönök legnagyobb része sötét, nedves, nehezen szellőztethető, és felette egészségtelen, illy tömlöczbe záratnak nemcsak az elítélt bűnhönczök, hanem a' vizsgálat alatti vádlottak is, nemcsak azok, kik súlyos büntetést követtek el, de a' kóborlásért vagy koldulásért rendőrileg befogottak is. És még ezen felül helyszűke miatt számosabb egyének záratnak össze az apró, nedves, sötét egészségtelen börtönökbe, s az alsó tömlöczök lakói az őrizeti személyzet csekély száma miatt csupán a tömlöczök előtti elzárt föld alatti sikátorra bocsáttatván időnkénti szellőzés végett, még egészséges jó levegőt se szíhatnak.

A börtönök illy állapota kivált az ország fővárosában undorral s borzadállyal tölti el a jobb ember kebelét. Ezen állapotot tovább is eltérni súlyosan vétkes hanyagság volna, igazság, méltányosság és emberiség ellen, gúny volna a civilizációnak.

Oda utasítom tehát a város közönségét, hogy addig is, míg a börtönök állapotja az egész országban célszerűebben rendeztetik, gondoskodják börtönei jelen állapotjának javításáról, s ha egyébkint rögtön nem lehetne a dolgon segíteni, keressen módot abban, hogy valamely köz- vagy magánépületet béreltessenek ki, mellyet új börtön építéséig, hasonló célra fordíthasson. Ügyeljének a város tisztviselői különösen arra, hogy számos egyént a börtönbe össze ne zárjanak, mert az egészségnek és erkölcsnek egyaránt ártalmas. Ne felejtsek, hogy a vádlott ítélet előtt még hűnösnek sem mondhatik, s annak irányában igazságtalanságot követ el a' köz állam, ha személyének letartóztatásán kívül neki szenvedéseket is okoz, miket a' letartóztatás biztonsága múlhatatlanul meg nem kíván. Ne felejtsek, hogy a bűnös ellen kimondott ítélet is sokszorosan súlyos, ha a' büntetésül kiszabott időt rossz és egészségtelen börtönökben kénytelen eltölteni, a bírónak kimondott ítéletét pedig magában a végrehajtásban meg is súlyosítani igazságtalanság, kegyetlenség.

Téessék továbbá haladék nélkül rendelkezés, hogy a' rabok időnként elegendő őrizet mellett tiszta és egészséges levegőre bocsáttassanak, és ha a város őreinek eddigi száma e célra nem elégséges, szaporíttassák azokat, 's legyen szoros ügyelet arra is, hogy valamelyik orvos a' város börtöneit naponkint meglátogassa 's a beteget azonnal kórházba vitesse.

A' kisebb rendőri kihágásokért letartóztatott egyéneket csak néhány órára is olly börtönbe zární, minő a pestvárosi börtönök nagyobb része, gyakran súlyosabb büntetés mint a' mit a legszigorúbb ítélet mellett is vonhatna maga után az elékövetett kihágás; gondoskodják tehát a város ezek számára is célszerű elzárási helyekről.

Nem kétlem, ügyeltek eddig is a város tisztviselői arra, hogy mind azok, kik csupán rendőri kihágásért lőnek bekísérve, még ezen napon vagy legköszőbb a következő nap reggelén - azok pedig kik valamely hűntettől vádolva kerültek börtönbe leg föllebb harmadnap alatt törvényes híró elé állíttassanak, s ellenök a törvényes eljárás célszerűen, lehető legnagyobb gondossággal folytassék s bevégeztessék- csak azt említem meg, hogy minden ezekbeni mulasztás súlyos felelet terhét vonná maga után.

Elvárom mindezekre nézve a városnak serény és pontos intézkedéseit, 's a teljesítettekről azonnal jelentést kívánok. Tudom, ezen ideiglenes javítások is nevelik a' vá-

rosnak amúgy is tetemes költségeit, de itt az igazság 's emberiség rovására gazdálkodni, akarni vétek volna.

Vége méltányoló elismeréssel kell megemlítenem a városi rabok kórházához rendelt orvosnak, Düffel Úrnak a' beteg rabokkali szelíd bánásmódját s kitűnő szorgalmát, mellyet általam a' pesti börtönök megvizsgálására kiküldött osztályigazgatónak, Bónis Sámuel Úrnak hivatalos jelentése szerint magok a beteg rabok is a' vizsgálatot teljesítő előtt hálásan kiemelték, s kívánom, hogy erről már Düffel Úr is a város által értesíttessék.

Pest, május hó 25. 1848.

Mezey Barna

Jegyzetek

¹ Deák Ferenc ügyési iratai 1824-1831. Sajtó alá rendezte Molnár András. Zalaegerszeg, 1995, 11-11. o.

² Hajdú L.: Az első (1795-ös) büntetőkódextervezet, Budapest, 1971.

³ Molnár A.: Deák Ferenc és a rendszeres munkálatokra tett zalai észrevételek. In: „Javitva változtatni” Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai, Zalaegerszeg, 2000, (továbbiakban: 1832. évi javaslatok) 256. o.

⁴ Észrevételek az országos kirendeltségnek a törvény dolgokról készített munkájára IV. A büntető törvénykönyvről. Az első részben a 14. cikkelyre, De Executione. In: 1832. évi javaslatok, 184-185. o.

⁵ 1832. évi javaslatok, 187-188. o.

⁶ Béli G.: Zala vármegyének Deák Ferenc által megfogalmazott észrevételei a jogügyi munkálatról. In: „Javitva változtatni” Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai, Zalaegerszeg, 2000., 305. o.

⁷ Degré A.: Zala megye 1839. évi követutasítása. In: Tanulmányok Deák Ferencről. Zalai Gyűjtemény 5. Zalaegerszeg, 1976. 227. o.

⁸ Degré: ih. 241. o.

⁹ Deák F.-Hertelendy K.: Követjelentés az 1839-40-ki országgyűlésről. Pest, 1842. A követjelentés nyomtatása és közzététele a széles nyilvánosság előtt hatékony ösztökének bizonyult a további tárgyalásokhoz.

¹⁰ Teleki József, Zarka János, Dessesffy Aurél, Deák Ferenc, Eötvös József, Klauzál Gábor és Pulszky Ferenc

¹¹ Az országos bizottmány jegyzőkönyvei 1843. (Az ún. Szalay-féle jegyzőkönyvek) In: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. Szerkeszti Fayer L. I-IV. Budapest 1896-1902. (Továbbiakban Anyaggyűjtemény) IV: 202-203.

¹² Felséges első Ferdinád által szabad királyi Pozsony városába 1843-iki esztendei pünkösdi hava 14-ik napjára rendeltetett Magyarország közgyűlésének Írásai és Naplója Pozsonyban. Az országgyűlési irományok kiadó hivatalában. Pesten. Landerer és Hecckenastnál, 1844. (továbbiakban: OGY.IR., OGY.N. 1843/44) Az 1840. évi V. törvénycikk által a büntető törvénykönyvvel válhatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmány jelentése, 1843. (Továbbiakban: Jelentés 1843) 1841. december 22.

¹³ Sándorffy K.: Törvényalkotásunk hőskora. Az 1825-1848. évi reformkorszak törvényeinek története. Budapest, 1935., 148. o.

¹⁴ Pulszky F.: Életem és korom, Bp., 1880. 216., 222. o.

¹⁵ Vö. Anyaggyűjtemény IV.CXIV. o.

¹⁶ Sándorffy, ih. 138. o.

¹⁷ „Most minden ember miniszteri combinatiokat csinál. Hogy Deák egyik combinatioból sem marad ki, természetes.” Pesti Hírlap 1848.sz. március 21.

¹⁸ „Felelős minisztériuma van az országnak. Batthyány Lajos azonban Deák Ferenczre várván, a minisztériumát még nem alakította meg.” Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1848. március 18. Kónyi M.: Milyen körülmények közt vállalt Deák Ferencz követséget és miniszteri jelöltséget 1848-ban. In: Deák Ferencz beszédei. Összegyűjtötte Kónyi Manó, második kötet 1848-1861, Bp., 1886. 27. o.

¹⁹ Deák Ferenc Oszterhieber Tarányi Józsefnek 1848. április 30. In: Deák Ferencz beszédei. Összegyűjtötte Kónyi Manó, második kötet 1848-1861, Bp., 1886. 52. o.

²⁰ Vö. MOL.II.69.31.k.Lajstrom- és mutatókönyvek/ 1. kútfő 9-15., 22-23., 29., 31., 50., 86., 91., 94., 99., 102-103., 135., 185., 208., 209., 210-225., 227., 250-257., 259-273., 281-289. stb. tételek

²¹ Vö. *Büntetésvégrehajítás, testi büntetések, rabok elhelyezése*: MOL H. szekció. Az 1848/49. évi minisztérium levéltára, Igazságügyi Minisztérium 67. Álladalmi titkári osztály iratok/1848; *Halálos ítéletek, kivégzések, rabok ügyei, státusfogyók ügyei*: MOL H. 69. büntető- és törvénykezési osztály

²² MOL II. szekció. Az 1848/49. évi minisztérium levéltára, Igazságügyi Minisztérium 69. Büntető és

törvénykezési osztály (továbbiakban II. 69.) 1. kútfő 731/1848.sz. 2.d.f.1-5.

²³ *Jelentése a büntető törvénykezési osztály igazgatójának mint e végre kiküldöttnek a Pest Városi tömlőczők állapotáról*. 1848. május 21. MOL. H. 69. 1. kútfő 1088/1848. sz. 1. d.f 188-189.

²⁴ *Az Igazságügy Ministere Pest városa közönségének* 1848. május 25. MOL.II.69.1.kútfő 424/1848 1.d.f.186-187.

²⁵ MOL.H.69. 1. kútfő 96 tétel a 2.d.ff. 1-5.

²⁶ MOL.H.69. 1.kútfő 1088/1848. sz. 1.d.ff. 188-189.

²⁷ MOL.H.69. 1. kútfő 424/1848 1.d.ff. 186-187